УДК 811. 111’367.625

СТРУКТУРА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ОЗНАКИ Й ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ

А. В. Котова, І. В. Удовенко*
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна;
E-mail: anutik0202@mail.ru

**Харківський державний університет харчування та торгівлі,*
вул. Клочківська, 333, м. Харків, 61051, Україна

У статі представлено особливості структури процесуальної ознаки та її інтенсифікації. Представлено визначення поняття «інтенсивність», проаналізовано процесуальні та непроцесуальні ознаки та лексико-семантичні групи дієслів.

Ключові слова: *процесуальна ознака, інтенсифікація, дієслово.*

У сучасній лінгвістиці міцно закріпився функціонально-системний підхід до досліджуваних явищ. Перший досвід опису системних відношень у мові належить, зокрема, І. О. Бодуену де Куртене [1] і Ф. де Соссюрові [2]. Мова має у своєму розпорядженні семантичну категорію міри якісно-кількісних ознак як відображення того факту, що індивід, сприймаючи об’єктивну дійсність, визначає ознаки, якості, властивості її об’єктів. Предмети, явища, події розрізняються кількісними характеристиками, і категорія інтенсивності відбиває різний вияв тієї або іншої ознаки.

Мета проведенного дослідження полягає у вивченні структурних та семантичних особливостей англійських та французьких інтенсифікаторів процесуальної ознаки, а також особливостей її інтенсифікації.

Матеріалом дослідження слугували різноманітні адвербіальні інтенсифікатори процесуальної ознаки вилучені з текстів художніх авторів XX сторіччя та словника Le Grand Robert.

Актуальність визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на дослідження мовних одиниць у функціональному аспекті, орієнтацією на вивчення "людського чинника" у мові, важливою роллю категорії інтенсивності в процесі комунікації.

Категорія інтенсивності в тому чи іншому аспекті на матеріалі різних мов (зокрема французької, англійської, української, російської, польської тощо) не одноразово була предметом спеціального вивчення в лінгвістичній літературі. Інтенсивність розглядається в межах функціонально-семантичної категорії міри, кількості, функціонально-комунікативного поля посилення.

Під інтенсивністю в даному дослідженні розуміється посилення процесуальної ознаки, зазначення на високий ступінь її маніфестації, тобто категорія інтенсивності розглядається як окремий вияв категорії кількості. Інакше кажучи, інтенсивна дія, процес є кількісно відзначеними.

Існуючі розходження в розумінні даної категорії викликані тим, що вона тісно пов’язана з такими категоріями, як якість, кількість, міра.

Інтенсивність процесуальної ознаки з погляду структури набагато складніша, ніж інтенсивність якісної ознаки. Це обумовлено, насамперед, внутрішніми якісно-кількісними особливостями дії, такими її властивостями, як: статичність / динамічність, кратність, однократність / повторювальність, тривалість / завершеність, не кажучи вже про семантичні ознаки більш конкретні, властиві окремому дієслову або семантичній групі дієслів. Кожна з цих ознак може бути визначена із погляду міри, ступеня маніфестації. І тип інтенсивності залежить від семантичних характеристик дієслова.

На думку деяких лінгвістів, процесуальна та непроцесуальна ознаки розрізняються таким чином: дійова, або “конкретно-дійова” ознака, названа у мовленні, об’єктивується своїм протіканням у часі і просторі, які закріплені відповідними дієслівними категоріями, у зв’язку з чим при вказівці на високий ступінь конкретної дії справа обмежується лише кількісною її характеристикою, різноманітною за відтінками, але не посилюючою її семантику. Ад’єктивно- або адвербіально-якісна ознака є ознака значною мірою суб’єктивна із погляду виправданості її виокремлення з-поміж численних ознак, що існують об’єктивно й у будь-якій точці простору. Вказівка на надзвичайно велику, гіперболічну кількість вияву ознаки, або на граничність, скінченність кількості її вияву обумовлює істотність, значущість цієї ознаки для предмета; тим самим відбувається інтенсифікація значення прикметника або прислівника, що виражають цю ознаку [3].

Дієслова як основна форма лексичної репрезентації предикатів із семантичної точки зору можуть розглядатися як сукупність семантичних компонентів різного типу. До значення дієслів може належати ціла серія семантичних “доважків”, що стосуються ситуації, яка передує дії, що позначається, наступної ситуації, фізичних або інших ознак суб’єкта дії, типу інструмента або знаряддя дії, способу дії, мотиву дії, мети дії, інтенсивності дії або градації ознаки, кванторним характеристикам суб’єкта або об’єкта.

Зміст поняття “дієслово” пов’язується звичайно з поняттями “процес, дія, стан”. Але, з одного боку, стан є спосіб існування в часі субстанцій і відношень між субстанціями, а процес – це безперервна послідовність станів, що змінюються в часі, у зв’язку з чим стан може бути визначений як процес, схоплений у певний момент або проміжок часу. З іншого боку, процесом є і дія, безперервно пов’язана з виявом у часі причини зміни руху, тобто сили. З цього випливає, що дія є процесом, що асоціюється у свідомості людини з перенесенням руху, із виявом сили, енергії, із зміною станів, обумовленим певними причинами [4]. Таким чином, дії і стан являють собою різновид процесів. Отже, інваріантною ознакою дієслова, його значенням на рівні мови є вираження ним існування в часі. Інакше кажучи, дієслово репрезентує субстанції – підмети – як існуючі в часі, як компоненти процесу. З цього погляду дієслово можна визначити як частину мови, що позначає процесуальність.

Отже, інваріантною семою, властивою значенням усіх дієслів, є сема процесуальності, яка позначає щось що відбувається у часі, яка виражає поняття про рух у самому широкому розумінні цього слова. Інші семи так чи інакше пов’язані з даною семою.

Значення дієслова складається з компонентів двох рівнів: ієрархізованих сем, що відображають ознаки денотату (денотативних сем), і сем, що не піддаються ієрархізації і не пов’язаних безпосередньо з ознаками денотату. Як відзначає Р.М. Гайсіна, надбудовуватися можуть не тільки граматичні, але і лексичні семи. Такі лексичні семи, що надбудовуються, здатні відображати суб’єктивне враження від денотату, його емоційну або раціональну оцінку, логічне осмислення тих асоціацій, що визиваються денотатом, тощо. [5].

Відповідно до того, що елементи ситуації, події, що є денотатом дієслова, можуть бути двох типів: 1) предмети, що дискретно виділяються, і їхні ознаки (субстанції) і 2) процеси (не субстанції) і їхні ознаки [6], вирізняється два типи денотативних сем: субстанціональні і несубстанціональні. Кожний із цих типів сем вишиковується у свій ієрархічний ряд [5]. Несубстанціональні семи визначають власне лексичне значення дієслів, субстанціональні ж семи представляють лексико-синтаксичну частину їх значення, відображають функціональні, якісні і кількісні ознаки предметів – учасників позначеної ситуації. На чолі ієрархії несубстанціональних сем знаходяться найабстрактніші семи – сема буттєвості (або статичності) і становлення. Перша позначає наявність процесу без указівки на його внутрішній розвиток, внутрішній рух, указуючи на внутрішню статичність, рівномірність процесу: *відповідати, писати, дружити, чути, спати* тощо; друга – позначає внутрішній

розвиток, внутрішній рух, становлення (або саморух, саморозвиток, або розвиток під дією зовнішньої сили) якогось процесу, при цьому спостерігається збільшення (або зменшення) інтенсивності процесу*: засипати, світлішати, меркнути, сохнути, уставати, розпалюватися* тощо.

Таким же високим ступенем абстрактності характеризуються семи “дія”, “стан”, “відношення”, однак вони менш частотні. Сема “дія” позначає щось таке, що якась активна сила робить: *читати, рвати, бігти, розмовляти* тощо. Сема “стан” міститься в значеннях дієслова *спати, знаходитися, мовчати, сидіти, радіти* тощо. Дані дієслова позначають фізичний або психічний стан живих істот або фізичний стан предметів. Сема “відношення” позначає різного роду відношення між реаліями – відношення рівності, подібності, відмінності, відповідності, приналежності, дружби, кревності, емоційне ставлення тощо. [5]. При цьому наведені семи в значеннях деяких дієслів виступають у складних взаємодіях, і суворої межі між дієсловами дії, стану і відношення, так само як і між дієсловами буттєвості і становлення, не існує [5].

На третьому щаблі ієрархії кожний із наведених вище класів підрозділяється на підкласи за специфічними семами, створюючи певні лексико-семантичні групи [5].

Як справедливо зазначає Р. М. Гайсіна, кожна з лексико-семантичних груп дієслів може мати свій набір несубстанціональних сем. Специфічні семи, властиві окремим лексико-семантичним групам, знаходяться між собою у відношенні рівноправності, й усі разом супідрядні ядерній семі, на основі якої вирізняється дана група. Так, наприклад, дієслова руху є носіями специфічних несубстанціональних сем “середовище” (летіти – йти – плисти), “спосіб” (йти – повзти), “засіб” (йти – їхати), семи інтенсивності (бігти – нестися), які супідрядні ядерній семі “рух” [5].

Проведений лінгвістичний експеримент, який полягає в конструюванні сполучень дієслово + інтенсифікатор(„інтенсифікатор” – прислівник або його функціональний еквівалент, що вказує на високий ступінь маніфестації процесуальної ознаки), показав, що не всі дієслова англійської та французької мови здатні сполучатися з інтенсифікаторами, тобто співвідноситися зі значенням інтенсивності. Так, статичні дієслова, що позначають буття (exister у французькій мові, to exist в англійській мові), місцезнаходження (se trouver, to be situated), на відміну від динамічних дієслів, не співвідносяться з ідеєю інтенсивності. Вважається, що до подібних дієслів належить дієслова володіння (avoir, to have). Однак, на наш погляд, якщо розглядати інтенсивність у широкому значенні, то висловлювання на зразок: Il avait constamment un air pensif також реалізують значення інтенсивності. Крім того, для реалізації значення інтенсивності дія, виражена дієсловом, має бути актуалізованою. Нагадаємо, що Ш. Баллі відзначав, що стосовно поняття процесу актуалізація означає локалізацію процесу в часі і його кількісне визначення [6]. Адвербіальні інтенсифікатори не сполучаються з дієсловами, у лексичному значенні яких закладена сема високого (крайнього) ступеня вияву ознаки, такими як: *violenter, beugler, froisser, dévorer* у французькій мові, *to violate, to devour, to crumple* тощо в англійській. Дієслова, що виражають дію як постійну властивість особи, предмета, не співвіднесену з конкретним тимчасовим відрізком, також не сполучаються з адвербіальними інтенсифікаторами.

У плані інтенсифікації процесуальної ознаки важливо враховувати, які саме параметри, ознаки дієслова піддаються інтенсифікації. Вирізняють два типи таких параметрів:

1. Характеризуючі параметри представляють собою екстралінгвістичні характеристики дії: ‘яскравість’, ‘швидкість’, ‘мускульна сила’ тощо.

2. Параметри власне акціональні, які безпосередньо не пов’язані з екстралінгвістичною природою дії, а характеризують спосіб здійснення, виконання дії: ‘старанність’, ‘наполегливість’, ‘частота’ тощо [7].

З урахуванням двох типів параметрів дієслова, за якими може робитися інтенсифікація, слід зазначити також, що для інтенсифікації акціональних параметрів

важливим є характер суб'єкта. Для інтенсифікації цього типу суб'єкт має бути агентивним.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки.** Функціонально-системний підхід системно описує різні способи мовного втілення певних семантичних категорій, виявляє специфіку і взаємодію всіх різнорівневих засобів, що складають план вираження семантичної або функціонально-семантичної категорії. Категорія інтенсивності є однією з найважливіших семантичних категорій, які відображають той факт, що індивід, сприймаючи об'єктивну дійсність, визначає ознаки, якості, властивості її об'єктів. Інтенсивність процесуальної ознаки структурно складніша, ніж інтенсивність якісної ознаки. Процесуальна ознака визначається великою кількістю характеристик (час, спосіб, кількість, напруженість ознаки тощо), кожна з якої може бути визначена з погляду міри, ступеня маніфестації.

Подальше вивчення: відсутність систематизованого опису категорії інтенсивності процесуальної ознаки у французькій мові і робить необхідним проведення такого спеціального дослідження.

СТРУКТУРА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИЗНАКА И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ИНТЕНСИФИКАЦИИ

А. В. Котова, И. В. Удовенко*,
Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина;
e-mail: anutik0202@mail.ru
**Харьковский государственный университет питания и торговли,*
ул Клочковская, 333, г. Харьков, 61051, Украина;

В статье представлены особенности структуры процессуального признака и его интенсификации. Даны определения понятия «интенсивность», проанализированы процессуальные и непроцессуальные признаки и лексико-семантические группы глаголов.

***Ключевые слова**: процессуальный признак, интенсификация, глагол.*

PROCESSUAL ATTRIBUTE STRUCTURE AND PECULIARITIES OF ITS INTENSIFICATION

A. V. Kotova, I. V. Udovenko*,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq. 61022, Kharkiv, Ukraine;
e-mail: anutik0202@mail.ru
**Kharkiv State University of Food Technology and Trade,*
333, Klochkivska Str., Kharkiv, 61051, Ukraine;

Some peculiarities of processual attribute structure and of its intensification are presented in this article. The definition of the notion "intensification" is given, processual and non-processual attributes and lexical-semantic groups of verbs are analyzed.

***Keywords**: processual attribute, intensification, verb.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Количественность в языковом мышлении / И. А. Бодуэн де Куртенэ // Избранные труды по общему языкознанию, Т. II. − М. : Изд-во АН СССР, 1963. − С. 311−320.
2. Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. − М. : Прогресс, 1977. − 696 с.
3. Мальцев В. А. Английские эмоционально-усилительные наречия : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / В. А. Мальцев. - Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. - Л., 2004. − 24 с.
4. Корсаков А. А. Лексическое и грамматическое содержание и употребление глагола to have в английском языке : дис. ... канд филол. наук: 10.02.05 / А. А. Корсаков. − Одесса, 2010. − 237 с.
5. Гайсина Р. М. К вопросу о специфике значения глагола / Р. М. Гайсина // Известия АН СССР. Сер. литературы и языка. − 1982. − Т. 41, № 1. −С. 59-64.
6. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. 1972. − М., 1973. − С. 361.
7. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. − М. : Изд-во иностр. литер., 1955. − 416 с.
8. Цой Т. А. Способы выражения интенсивности действия в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Цой Т. А. - Мос. гос. ун-т. − М., 1989. −23 с.

Надійшла до редакції 21 липня 2013 р.